ХАЛҚ ОҒЗАКИ ИЖОДИ НАМУНАЛАРИНИ ЁЗИБ ОЛИШ ВА НАШРГА ТАЙЁРЛАШ

Наргиза Раҳматуллаева,
Республика Маънавият ва маърифат маркази
Сурхондарё вилояти бўлими раҳбари
UDK: 94(575.1)
https://orcid.org/0009-0002-0021-5611

Аннотация: Мақолада халқ оғзаки ижодини излаб топиш, фольклоршуносларнинг машаққатли меҳнати, достонларни ёзиб олиш ва нашрга тайёрлаш технологияси ўз ифодасини топган.

Калит сўзлар: фольклор, достон, “Алпомиш”, "Бадаш", Хушбоқ бахши Мардонақул ўғли.

Аннотация: В статье описаны поиски фольклора, кропотливый труд фольклористов, технология записи былин и подготовки их к изданию.

Ключевые слова: фольклор, эпос, «Алпомиш», «Бадаш», Хушбак бахши Мардонакул оглы.

Annotation: The article describes the search for folklore, the hard work of folklorists, the technology of recording epics and preparing them for publication.

Key words: folklore, epic, "Alpomish", "Badash", Khushbak bakhshi Mardonaqul oglu.

КИРИШ (ВВЕДЕНИЕ/ INTRODUCTION). Ўз моҳияти билан мустақил давлат қураётган ўзбек халқининг маънавий қиёфасини бойитишга хизмат қилувчи ўтмишда яратилган, халқ оғзаки адабиёти намуналарини ўрганиш ҳозирги куннинг энг муҳим масалаларидан биридир.

Халқ ўз ҳаётидаги бўлиб ўтган, гувоҳи бўлган, жамият тараққиёти учун ғоят аҳамиятли воқеаларнигина достонларга мавзу қилиб олади.

Шуни алоҳида қайд қилиб ўтиш керакки, мазкур асарларда бошқа бир қанча масалалар билан бирга меҳнаткаш халқнинг ахлоқий қарашлари ҳам ўзининг етук бадиий ифодасини топгандир. Уларнинг аксариятида ватанпарварлик, душманга нафрат, эрксеварлик, меҳнатсеварлик, инсонпарварлик каби ажойиб фазилатлар мужассамлашган инсон образи яратилган.

Халқ оғзаки поэзияси асрлар мобайнида меҳнаткаш оммaнинг онгига самарали таъсир ўтказиб, илғор ғояларнинг шаклланишига замин ҳозирлади, инсонда юксак ахлоқий ва ижтимоий-сифатларни қарор топтирди, шунингдек бу поэзия турмушдаги чиркин одатларни, ярамасликларни қаттиқ қоралади. Чунки, фольклорнинг бутун мазмуни шундаки, у халқ руҳини, орзу-армонларини ифодалайди.

АДАБИЁТЛАР ТАҲЛИЛИ ВА МЕТОД (ЛИТЕРАТУРА И МЕТОД / MATERIALS AND METHODS). Академик Ю.М.Соколов ибораси билан айтганда “Фольклор бу ўтмишнинг акс садоси ва бу куннинг ҳам баланд овозидир”.

Ҳа, фольклор – ўтмишнинг акс садоси. У халқ билан бирга пайдо бўлган, халқ билан ҳамнафас яшаб келмоқда, уни яшаш ва курашга чорламоқда.

Фольклоршуноснинг меҳнат машаққати жуда оғир. У битта қўшиқ, ё битта достонни топиш, уни ёзиб олиш учун минглаб чақирим масофаларни, қанча қишлоқ ва шаҳарларни кезиши керак

Профессор Баҳодир Саримсоқов шундай ҳикоя қилади: “Маросим қўшиқларини тадқиқ қилаётган йилларим. “Ҳур қиз” қўшиғи борлигини эшитганман-у, қўлимда на матн бор, на қай тарзда, қай оҳангда айтилишини биламан. Иттифоқо (бу кунни ҳеч кимнинг бошига солмасин!)

қариндошлардан бирининг бўйга етган қизи қазо қилади. Таъзияга бордим. менга яқин аёллардан бири мен билан йиғлаб кўришди, бўйнимдан қучоқлаб олган. Биламан, ҳали мурда ювилмаган. Ҳозир қизнинг янгалари кириб уни ювиб кафанлашлари керак. Ҳамиша ёнимда гугурт қутисидек магнитафон юради, ўшани таваккал қилиб йиғлаб кўришаётган хотиннинг камзул чўнтагига солиб юбордим. Билиб қолса шармандам чиқади. Нима қилай? Азага борган кампир ўз дардини айтиб йиғларкан. Ўлик кафанланди. Ҳаёлим ҳалиги хотинда. Аста яқинлашдим. У – бу деб гапга солиб чўнтагига қўл суқдим. Иш қилни хамирдан суғургандек битди.

МУҲОКАМА (ОБСУЖДЕНИЕ / DISCUSSION). Ўрта асрнинг донишманд тилшуноси, бутун Ўрта Осиёни, Хитойни, бир қанча шарқ мамлакатларини қадамлаб кезиб чиққан Маҳмуд Қошғарий ўзининг “Девону луғатит турк” асарида жуда кўп халқ қўшиқларини, мақолларини келтирадики, бу қўшиқлар-у мақоллар туркий халқларнинг қадимий тарихига бориб тақалади. Бу гўзал шеърий намуналар туркий халқларнинг меҳнатга, табиатга муносабатларидан ташқари эстетик дидининг қай даражада бошлангани-ю шаклланганидан ҳам далолат беради. Ана шу қўшиқ, терма достонларни айтувчи ёки яратувчиларни бахшилар деб аташган.

Хўш, ўша бахшилар қачон пайдо бўлган, дерсиз.

Эҳтимол, инсоният бадиий тонги уфқидаги биринчи ижодкор бахши бўлгандир. Шунинг учун ҳам қачонлардир яратилган ота мерос халқ достонларини унга нисбатан бир “ижоддош” (М.Шайхзода) сифатида ўзининг ҳайратомуз ҳофизасида асрлар тўфонидан, даврлар елидан сақлаб қолиб, бизгача олиб келган, баъзан ўзи ҳам қадимий ва барқарор эпик анъана асосида янги асарларни ижод эта бошлаганлар.

Помир – Олойдан Урал тизма тоғларига қадар. Эдил дарёси бўйидан Хитойгача тарқалган, гўдакдан тортиб кекса одамгача завқ билан куйловчи халқнинг қадимий қўшиқлари ахир кимнингдир томонидан бадиҳа йўли билан куйлаб юборилмаганми?! Фольклор соҳасининг билимдонлари Чўқон Валихонов, А.Диваев, Фитрат, Г.Потанин, В.Жирмунский, Ҳоди Зариф, Музайяна Алавия ва бошқа кўпгина муаллифларнинг китобларида қайд этилишича “достон шоирнинг кўрки”, деган мақол жуда қадимиятдан бизгача етиб келган. Модомики, шундай экан, - достон инсоннинг қадимий ҳамроҳи. Нонсиз уй бўлиши мумкин, аммо қўшиқсиз, достонсиз уй бўлмаган. Халқлар уруғ-уруғ, қабила-қабила бўлиб яшаган даврларда ҳам ўша уруғ, ўша қабилага оид маъракаларини, байрамларни қўшиқ ва ўйинсиз, куй ва оҳангсиз ўтказмаганлар. Абул Фараж-ал-Исфаҳонийнинг “Оҳанглар китоби” (“Книга песен”. Москва, изд. “Наука”, 1980) да хабар берилишича, ҳар бир уруғнинг, ҳар бир қабиланинг ўзига хос қўшиғи, оҳанги бўлган ва уруғлар, қабилалар ўртасида қўшиқлар ва оҳанглар бўйича доимий мусоҳабалар бўлиб турган. Бу мусоҳабалар асосан маълум тантанали кунларда ўтказилган. Энди бир тахминни ўртага ташлаш мумкин: эҳтимол ана шундай мусоҳабалар-бугуннинг тили билан айтганда “конкурс”лар бахшиларнинг етишиб чиқишига замин ҳозирлагандир? Маҳмуд Қошғарий “Девон”ида ва Юсуф Хос Хожибнинг “Қутадғу билиг асари”да келтирилган Алп-эр-тонг ва Афросиёб ҳақидаги илк эпик қўшиқларни ким биринчи куйлаган? Фирдавсийнинг “Шоҳнома” асарида келтирилган барча эпик афсоналар туркий халқларники эканлиги маълум. Демак, Эдил ва Амударё (Жайҳун) оралиғидаги Хитой (Чин-Мочин)гача чўзилган жуда улкан ҳудудни эгаллаган туркий халқларнинг эпик анъаналари жуда қадимий даврларга бориб тақалади. Фольклор манбалари ёзиб олинди дейлик. Энди ёзиб олинган манбаларни китоб ҳолида чоп этиш керак. Бу жараённинг юки жуда ҳам оғир.

Ўзбекистонда хизмат кўрсатган маданият ходими, “Маънавият фидойиси”

нишони совриндори Тоштемир Турдиев шундай ҳикоя қилади: Хушбоқ бахши Мардонақул ўғлидан “Алпомиш” достонини ўн етти кун давомида ёзиб олдик.

Видео тасмадаги достон қоғоз вариантига тушди. Достонни ўқиб чиқсак, ҳали бир талай камчиликлари бор. Яна шоирга мурожаат қилишга тўғри келди. Бахшини яна Деновга чорладик. Қоғозга тушган достонни ўқиган бахши “Бу достонни мен айтганим йўқ-ку”, дейишга борган.

Сўнгра достонни шоир билан бирга бошдан оёқ тузатиб чиқдик ва нашрга тайёрладик.

Нашриёт эса ўз йўналиши бўйича китобни (достонни) чоп этишга киришди.

Шундай қилиб, “Алпомиш” достони 1991 йилда Ғ.Ғулом нашриётида 10 минг нусхада босилди.

Шуни айтишим керакки, халқ оғзаки ижоди менинг хаётимнинг бир бўлагига айланган. “Алпомиш” ва “Гўрўғли” туркумига кирувчи достонларни Ўзбекистон халқ бахшиси Хўшбоқ Мардонақуловдан ёзиб олиб нашрдан чиқардим.

Булар жумласига “Шерна бахши унинг авлодлари”, “Заркокил ва Нурали”, “Соқибулбул” каби достонларни келтириш мумкин. Бу достонлар ёшларни ватанпарвар, юртга содиқ, мард ва жасур бўлиб вояга етишига хизмат қилади.

Шунингдек, Абдуназар Поёновдан “Торкистон”, “Келиной” ҳамда "Санам ва Гавҳар", "Алланазар Олчинбек" достонларини ёзиб олиб нашрга тайёрладим. Тарих фанлари номзоди Тўхташ Аннаев билан хаммуаллифликда воха тарихини ўзида акс эттирувчи "Ангор археология ёдгорликлари" китоби нашрдан чиқардим. Масъул мухаррирлигимда М.Азимовнинг “Нотиқлик санъати” китоби чоп эттирдим.

Қувонарлиси Ўзбек миллий мусиқасининг қадимий турларидан "Бадаш" санъатининг ёшлар маънавиятида тутган ўрни юзасидан илмий изланишлар олиб бормоқдаман. Изланишлар натижасида “Бадаш – маънавият, маърифат, маданият” деб номланган илмий-оммабоп китобим нашрдан чиқди.

ХУЛОСА (ЗАКЛЮЧЕНИЕ / CONCLUSION). Хуллас, мамлакатимизда маънавий-маърифий ишлар самарадорлигини оширишда, халқимизнинг мафкуравий иммунитетини мустаҳкамлашда халқ оғзаки ижоди, достончиликнинг ўрни беқиёсдир.

АДАБИЁТ ВА МАНБАЛАР РЎЙХАТИ (ИСПОЛЬЗОВАННАЯ ЛИТРАТУРА / REFERENCES):

1. Абдулғозий. Шажараи турк. Тошкент 1992 йил. “Чўлпон” нашриёти.
2. А.Абдурахмонов. Саодатга элтувчи билим. Тошкент – 2001. “Мовароуннахр”.
3. Н.Норбоев. Ўзбек элининг қабила ва уруғлари ҳақида. Тошкент-1997.
4. С.Турсунов, Т.Турдиев. Денов Тошкент – 2009. “Фан”.
5. Т.Турдиев. “Қуёш ардоғидаги юрт” Сурхон нашр, 2021.
6. Т.Турдиев Шажара. “Нур” - 1991 йил.
7. Ўзбек халқ шоирларининг совет давридаги ижоди. УзССР ФА нашриёти. Ташкент, 1958 йил.
8. Ҳоди Зариф. Донгдор куйчи. Ўздавнашр, 1949 йил.
9. Ҳамид Олимжон “Алпомиш” достонига ёзилган сўзбоши. 1957 йил.
10. Н.Саидов. Халқ севган достончи “Ўзбекистон” нашриёти, Тошкент, 1972 йил.
11. Тўра Мирзаев. “Алпомиш” достонининг ўзбек вариантлари “Фан” нашриёти.
12. Т.Турдиев. “Фозил Йўлдош ўғли”, Ғофур Ғулом номидаги Адабиёт ва санъат нашриёти. 1978 йил.

13. Х.Мардонақулов, Н.Раҳматуллаева “Заркокил ва Нурали” “Сурхон-Нашр” нашриёти 2019 йил.
14. Т.Аннаев, Н.Раҳматуллаева “Ангор археология ёдгорликлари” “Сурхон-Нашр” нашриёти 2017 йил.
15. Х.Мардонақулов, Н.Раҳматуллаева “Шерна бахши ва унинг авлодлари” “Сурхон-Нашр” нашриёти 2020 йил.
16. Н.Раҳматуллаева. “Соқи булбул” “Сурхон-Нашр” нашриёти. 2020 й.
17. Н.Раҳматуллаева. “Бадаш маданият ва маънавият сарчашмаси” Тошкент. “Renesans” нашриёти 2022 й.